

Lőrincz József

Politikai elítélt kerestetik – Börtönök Magyarországon 1945–1990

KÖNYVISMERTETÉS

Tamáaska Péter könyve (Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006.) mély sajnálatomra megjelenésétől egy esztendőn keresztül rejtőzködött előlem. Ha előbb értesülök e műről, már minden ismerősömet mozgósítottam volna elolvasására. Így azután 2007 nyarán egy lengyelországi nyaralásom szellemi tápláléka lett, onnan nem csupán a Beszkidek és a Tátra levegőjétől és látványától telítődve, hanem e kiváló munka olvasásától is gazdagabban térhettem haza.

Ottani tartózkodásom idején jutottam el – életemben először – Auschwitz-Birkenaubá. E két élmény: a megsemmisítő láger maradványainak látványa és Tamáaska Péter könyvének krudélis kivégző- és börtönjelenetei ugyanazokat a háborzongató érzéseket váltották ki belőlem: miként volt lehetséges, hogy Krisztus után kétezer évvel, a legkeresztényibb Európában ennyire úrrá lehetett tenni a gyűlöletet?! Hogyan válhatott realitássá, hogy még a legsötétebb középkort is elhomályosító kiméletlenséggel törhettek diktátorok és paranoid ideológiáik milliók életére, testi, lelki és morális sárbatiprásukra?! Hogyan válhatott a XX. század büntetőszázaddá, a tobzódó büntetőhatalom mézszárszékévé – az emberiség milliárdnyi tétlen tanújának szemé láttára?!

Ugyanazokkal a katartikus érzésekkel léptem ki a birkenauai láger kapuján, mint amikor e könyvet letettem: Európa és benne kis hazám e sokkoló évtizedek után már nem ugyanaz, mint ami volt. Európában a halálbüntetésnek – egyedüli földrészként való – eltörlése, a börtön ultima ratióként kezelése jelzi az itt élők még eleven lelkifurdalását és éberségét. Nálunk pedig a büntetőhatalom alkotmányos korlátozásával, a fogvatartottakkal szembeni bánásmód humanizálásával kerültünk fényévnnyire a XX. század derekának sötét éveitől.

Az auschwitzi emlékhely és Tamáaska Péter könyve ugyanazt az üzenetet hordozza: soha többé ilyent, vagy hasonlót ne engedjünk meg, hogy a józan többségnek mindig legyen mersze és ereje a szélsőséges ideológiák útjába állni. E könyv azért is fontos és ak-

tuális mementó, mert a kirekesztő gyűlölet újból és újból kész erőit koncentrálni, megosztottságot és félelmet ébreszteni és mindig akad valaki, aki felajánlja „szolgálatait” a rend megteremtése érdekében.

Tamáská Péter e művét jelentős politikatörténeti és börtönügyi szakmatörténeti alkotásnak tekintem. Politikatörténeti jelentőségét az a figyelmeztetés hordozza, hogy a társadalom és a gazdaság fejlődéstörvényeinek büntetőtörvényekkel való helyettesítése csak a diktatúrák ideig-óraig tartó ízlését elégítette ki, de soha, sehol eredményt nem hozott. A mindenkori politikai hatalomnak éppen ezért józanul önkorlátozónak kell lennie, mert – Király Tibor szavaival – a bűnözés volumene nem a büntető hatalom erejétől, hanem a közmoráltól függ. A közkerkölcöket pedig a mindenkori politikai elit kevésbé a büntetési rendszerrel, mint sokkal inkább számos más eszközzel, leginkább pedig példaadással befolyásolhatja.

Figyelemre méltó e börtön-történeti feldolgozás kritikai jellege és hitelességre törekvése. Hazai börtönügyünk ábrázolásának specifikuma az elmúlt másfél évszázadban az volt, hogy mikor tekintették a büntetés-végrehajtást az igazságszolgáltatás szerves részének és mikor a fennálló politikai rendszer kézikorbácsának. Ebben az értelemben van szígyenkezni valónk. A kiegyezéstől az első világháborúig és a rendszerváltozástól napjainkig terjedő időszakokat kivéve börtönügyünk aligha volt tekinthető a direkt politikai ideológiáktól és céloktól mentes igazságszolgáltatás részének tekinthető. Jellemző, hogy hitelességre, objektivitásra törekvő szakmai, szakmatörténeti elemzések, tudományos munkák is csak a „politikamentes” időszakokban születtek, a máskor megjelenő feldolgozások apologetizálásra, a kormányzati glória fényesítésére kényszerültek.

A fentiek tükrében Tamáská Péter munkája a legjobbak közül való, mert kritikai realizmusával autentikus képet rajzol az elmúlt fél évszázad börtön-történeiről. A terjedelmes, mintegy 400 oldalas mű mögött több mint két évtizedes gyűjtőmunka és a börtönügyre koncentráló publikációs tevékenység áll. A szerző tudományos felkészültsége és levéltárosi jártassága együttesen tették alkalmassá arra, hogy számos, eddig feltáratlan igazságot napvilágra hozzon. A politikai elítélésekre és végrehajtásukra tematizáló munka legmeggrázóbb fejezetei a Rákosi-korszak és a kádári, 56-t követő megtorló éráról íródtak. A szerző leírását eredeti dokumentumok nyomtatékosítják, és hitelesítik a korábbi évtizedekben elhallgatott tényeket és elfojtott félelmeket. A Kádár-korszak konszolidáltabb évtizedeiről írva ironikus képet rajzol a politikai hatalomnak már-már groteszkbe hajló rettegéséről az öt megdönteni szándékozókkal szemben, e korszak börtönvilágát ábrázolva pedig jól érzékeli annak paternalista, militáris berendezkedését.

A művet gazdag dokumentumtár, több mint 60 kép színesíti, a szerző felvette munkájába az elmúlt időszakban készített interjúit, börtönbeszélgetéseit is.

A mű börtöntörténeti szakirodalmunk egy kiemelkedő alkotása, amely egyaránt ajánlható szakmabelinek és a szakmán kívüllállónak is. Ez utóbbiak tájékoztatását és eligazodását a büntetés-végrehajtás intézményeinek bemutatása, valamint börtönszótár is segíti.